

GERMANIYADA ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN SHAXSLAR TA'LIMINING TARIXI VA RIVOJI

Ilmiy rahbar: D. M.Isoqjonova

*Toshkent davlat pedagogika universiteti "Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim"
fakulteti Surdopedagogika kafedrası o'qituvchisi.*

*"Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim" fakulteti Surdopedagogika yo'nalishi 301-
guruh talabasi*

Narzullayeva Farzona.

Annotasiya: Ushbu maqolada Germaniyada eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslarga jamiyatdagi insonlarni munosabati, ularning tarixi, maktablari, inklyuziyaga munosabati o'rganildi.

Kalit so'zlar: maxsus ta'lim, institutsionalizatsiya, o'rganish imkoniyati, segregatsiya, inklyuziya, ta'lim darajasi, Germaniya.

Germaniyada kar odamlarning ta'limi og'zaki usul bilan keng bog'liq bo'lib, u asosan og'zaki nutqdan foydalanishga qaratilgan bo'lib, imo-ishora tilidan foydalanishni istisno qiladi va yozma tilni ta'limda muloqot vositasi sifatida cheklaydi. 1778-yilda Leyptsigda kar-soqov bolalar uchun birinchi nemis institutiga asos solgan Samuel Geynike (1727-1790) qarashlariga nisbatan qo'llanila boshlandi, bu davlat tomonidan moliyalashtirilgan birinchi maktab edi. Geynike va Parijdagi kar talabalar institutining asoschisi Abbe Charlz Mishel de l'Epe (1712-1789) kar-soqov talabalarni o'qitishning to'g'ri usuli haqida tarixiy bahsga kirishdilar va ular bir qator munozaralar orqali bahslashdilar. Epening ta'kidlashicha, kar ta'lim (metodik) imo-ishora tili, og'zaki til va yozma til kabi barcha aloqa vositalaridan foydalanishi kerak. Geynike yozma til va imo-ishora tilini rad etdi va ta'lim og'zaki tilga asoslanishi kerakligini ta'kidladi. Ushbu bahs-munozarani noto'g'ri degan taassurot paydo bo'ldi, shu kunlardan boshlab nemis

institutlarida kar-soqov talabalar uchun faqat og'zaki usul qo'llanildi. Biroq, Geynikning o'zi ham o'z shogirdlariga sof og'zaki ta'lim bermagan, ayniqsa, 19-asrning birinchi yarmida uning davomchilari faqat og'zaki ta'lim usullarini qo'llamay, balki keyinchalik "qo'shma metod" dan foydalanishgan. Eng muhimi, uslubiy g'oyalar va tushunchalar uchun Berlindagi nufuzli Qirollik kar-soqov institutining asoschisi Ernst Adolf Eshke (1766-1811) Epening vorisi Abbe Roch-Ambroise Sicard (1742-1822) asarlariga murojaat qildi. O'z qaynotasi Geynikning yondashuviga asoslandi. Ushbu tendentsiya natijasida nemis maktablarida kar-soqovlar uchun imo-ishora tilidan foydalanishni tushungan va oqlagan ko'plab kar-soqov o'qituvchilari mavjud edi.

Eng mashhur kar o'qituvchilardan ikkitasi Otto Fridrix Kruz (1801-1880) va Karl Geynrix Uilke (1800-1876) bo'lib, ular 50 yildan ortiq vaqt davomida turli shimoliy nemis institutlarida kar talabalarga dars beribgina qolmay, balki o'qishga asosiy hissa qo'shganlar. Kar-soqovni o'qitish tushunchalarining o'quv va uslubiy asoslarini ishlab chiqishgan. 19-asrdagi kar-soqov o'qituvchilari ro'yxatiga ayol o'qituvchi Margareta Xyuttmann (1789-1854) va kar-soqov maktab asoschisi va direktori Gyugo fon Shyuts (1780-1847) ham kiradi. 19-asrda sof og'zaki usulni qo'llab-quvvatlovchi ovozlarnafaqat Germaniya davlatlarida, balki xalqaro miqyosda ham tobora kuchayib bordi - bu hech bo'lmaganda qisman Yevropada madaniy va til birligi g'oyasiga asoslangan millatchilikning kuchayishi natijasida paydo bo'ldi. Xalqaro miqyosda tan olingan Fridrix Morits Xill (1805-1874) "hamma narsa og'zaki til o'qitishni o'z ichiga olishi kerak", ya'ni kar-soqov bolalar uchun barcha ta'lim harakatlari og'zaki tildan foydalanish bilan bog'liq bo'lishi kerakligini ta'kidladi. Kar-soqov talabalar uchun o'qituvchilar bilan bir qator konferentsiyalar bo'lib o'tdi, bu 1880- yilda Milan Kongressiga olib keldi, unda imo-ishora tilidan tashqari sof og'zaki usul yakunlandi. Ushbu rivojlanishga keskin qarshi chiqqan kam sonli nemis o'qituvchilaridan biri kar Otto Fridrix Kruz edi, u Milan Kongressidan 10 yil oldin ta'lim, shu jumladan imo-ishora tili zarurligini ta'kidlagan va o'z fikrlarini kichik kitobda taqdim etgan edi. Ingliz tili va frantsuz tillari "Kar-soqovlarni o'rgatishda nemis va frantsuz usullarining haddan tashqari tomonlarini

muhokama qilish - ikkalasini ham bog'lashga urinish" deb nomlangan, bu o'zining kombinatsiyalangan usuli bilan bugungi ikki tilli kontsepsiyaning kashshofini taqdim etadi. Milanda bo'lib o'tgan konferentsiyada og'zaki nutqqa e'tibor qaratish va karlar ta'limida imo-ishora tilini istisno qilish to'g'risida qabul qilingan qaror yangi tashkil etilgan "Germaniya Reyxi"da ham qizg'in kutib olindi va keyingi yillarda kuchga kirdi. Prussiyaliklar Milanga siyosiy sabablarga ko'ra taklif qilinmagan, faqat kuzatuvchi sifatida qatnashgan. Ulardan biri Edmund Treybel edi, u konferentsiyaning yagona nemis hujjatlarini yozgan. Milan Kongressi 1876- yildan 1893 - yilgacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi, bu davrda o'z davrining so'nggi nemis kar-soqov o'qituvchilari vafot etdi: Karl Geynrix Vilke, Otto Fridrix Kruz, Ferdinand Rash (1831-1885) va Karl Maks Lyov (1834-1893). Ularning o'limi Germaniyadagi kar-soqov o'qituvchilarni ish bilan ta'minlash va kar-soqov talabalar uchun muassasalarda imo-ishora tilidan foydalanishning ramziy yakunini ko'rsatdi. Feliks Reyx ko'p yillar davomida BDT ma'muriy qo'mitasining kotibi va a'zosi bo'lib ishlagan nemis karlar ta'limining nufuzli va faol shaxsiga aylandi. U 1920-yillarda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini amalga oshirishga yordam berdi, xususan, Berlin-Neukölln shahridagi kar-soqovlar uchun o'rta maktab dasturini yaratishda bosh rol o'ynadi va Vladislaus Zaytlinni qo'llab-quvvatladi. Berlindagi maktab inspektori Gustav Vende Reyx maktabini "Germaniya Reyxidagi eng yaxshi jihozlangan muassasa" deb atadi.

Inklyuziv ta'lim - bu yerda alohida ehtiyoji bo'lgan va bo'lmagan o'quvchilarning bir sinfda ta'lim olishini anglatadi. So'nggi o'n yilliklar davomida Germaniya va boshqa mamlakatlarda maxsus ta'limda munozarali mavzu bo'lib kelgan. 2019-yilda, Germaniyada Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiya (CRPD) ratifikatsiya qilinganidan 10 yil o'tib, inklyuzivlik tarafdorlari Germaniyada to'liq inklyuziv maktablarni joriy etishning sekin kechayotganini tanqid qilishdi. Inklyuziya ishlamayapti, chunki Germaniya maxsus ta'lim maktablarini o'z ichiga olgan tizimni ishlatishda davom etmoqda deyilgan. DIM barcha maxsus maktablarni yopish tarafdori, chunki dual tizimni saqlash juda qimmatga tushadi va shu sababli

inklyuziyani buzadi. Oxirgi ma'lumotlar shuni ko'rsatdiki, Germaniya ta'lim tizimida maxsus ta'limga muhtoj 550 ming o'quvchi ta'lim oladi. Ularning 42 foizi umumta'lim maktablarida, 58 foizi esa maxsus maktablarda ta'lim oladi. 2008 - yildan 2018-yilgacha umumta'lim maktablarida ta'lim oladigan maxsus ehtiyojli o'quvchilar soni ikki baravar ko'paydi va maxsus maktablar soni kamaydi. 2005 -yilda 3468 ta maxsus maktab mavjud bo'lsa, 2017- yilda 2865 ta maxsus maktab mavjud edi. Biroq, 2007-yildan beri maxsus maktablarda o'quvchilarning maktab yoshidagi o'quvchilarning umumiy soniga nisbatan ulushi o'zgarmadi va 4,2% ni tashkil etdi. Buning sababi shundaki, yillar davomida tobora ko'proq bolalar alohida yordamga muhtoj deb e'lon qilindi. Qo'shilish ko'rsatkichlarining ortishi ushbu o'sish bilan bog'liq. Og'ir nogironlar maxsus maktablarda, og'irroq nogironlar esa inklyuziv maktablarda ta'minlanishi haqida ko'p gapirish mumkin. Biroq, monitoring organi (DIM) maxsus maktablardagi o'quvchilarning 4,2 foizini Germaniyada CRPDning 24-moddasini bajarish nuqtai nazaridan so'nggi 10 yil ichida ko'p narsa o'zgarmaganligining dalili deb hisoblaydi. Ushbu so'nggi da'voni qo'llab-quvvatlaydigan bir fikr nemis maxsus ta'limi bugungi kungacha Germaniyada natsistlar davrida ishlab chiqilgan g'oyalarga asoslangan. Tarix, ayniqsa 1933-1945 - yillar oralig'ida, Germaniyada bir sinfda maxsus ehtiyojli va sog'lom bolalarni o'qitishdagi muammolarning muhim sababidir. Ta'lim zamonaviy milliy davlatlarning shaxsiy hayot yo'nalishlarini institutsionalizatsiyasini kuchaytirishga urg'u beradi. "Maxsus ta'limga muhtoj" va maxsus ta'limga ega bo'lgan yoshlar "xavf ostida" deb hisoblanadi. Institutsionalizatsiya tartibga soluvchi, lekin tez-tez turar joy sifatida "Normallashtirish" va "institutsionalizatsiya" tarafdorlari so'nggi o'n yilliklarda ushbu statistikaga qarshi chiqmaguncha, bu shaxslarning hayot yo'nalishlari barqaror edi. Ta'lim jamiyatlarida har qachongidan ham ko'proq "nogiron" bo'lish kam ma'lumotli bo'lishga tengdir. Tengdoshlari, aksincha, kam ma'lumotli bo'lish nogiron bo'lish, qashshoqlikni boshdan kechirish va ijtimoiy chetlanishdan aziyat chekish xavfini amalga oshiradi.

Xulosa

Faoliyati yuqorida keltirilgan Germaniya institutlari va maktablari ko'p yillik amaliy tajriba evaziga ijobiy natijalarga erishdi. Bugungi kunda O'zbekistonda bunday maktablar mavjud va inklyuziv sinflarni targ'ibot ishlarini yanada kuchaytirish va ularga xos metodlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Ushbu ishni tashkil etishda talabalarning hissasi bu jarayonning yanada rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. UN. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). Available online: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (accessed on 19 October 2020).

2. Deutsches Institut für Menschenrechte (DIM). Pressemitteilung. Menschenrechtsinstitut fordert "Pakt für inklusive Bildung" (Human Rights Institute demands "Pact for inclusive education"). 26 March 2019. Available online: <https://bildungsklick.de/bildung-und-gesellschaft/detail/menschenrechtsinstitut-fordert-pakt-fuer-inklusive-bildung> (accessed on 19 October 2020).

3. Isoqjonova D. M. et al. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI OG'ZAKI NUQTGA O'RGATISH TEXNOLOGIYASI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T.2. – No.16. – С.896-900.

4. Исоқжонова Д. М. ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ РАЗВИТИИ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 20. – С. 246-249.

5. Isoqjonova D. M. PECULIARITIES OF SPEECH DEVELOPMENT LAWS IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT //Thematics Journal of Education. – 2022. – Т.7. – No.5.

6. Neumann, P. and Lütje-Klose, B. (2021), "Collaboration Is the Key – The Role of Special Educators in Inclusive Schools in Germany".

7. Semon, S.R., Lane, D. and Jones, P. (Ed.) Instructional Collaboration in International Inclusive Education Contexts (International Perspectives on Inclusive Education, Vol. 17), Emerald Publishing Limited, Leeds, pp. 55-69.